

**PESA INTERNATIONAL JOURNAL
OF
SOCIAL STUDIES**

**PESA ULUSLARARASI
SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

June 2017, Vol:3, Issue:2
e-ISSN: 2149-8385

Haziran 2017, Cilt:3, Sayı 2
p-ISSN: 2528-9950

journal homepage: www.sosyalarastirmalar.org

**Cevdet Said'de Toplumsal Değişme ve Şiddet Olgusu
The Case of Social Change and Violence in Cevdet Said**

Abdullah İNCE

Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, adamogluabdullah@gmail.com

Murat ÇELİK

Yüksek Lisans Öğrencisi., Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş 05 Mayıs 2016
Kabul 25 Mayıs 2017

Anahtar Kelimeler:

Cevdet Said, Toplumsal Değişme,
Şiddet, Din.

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Bu makalede, Cevdet Said'e göre, İslam dünyasında toplumsal değişme ve şiddet ilişkisi ele alınmaktadır. Cevdet Said, geri kalmışlık probleminin kaynağını ele alırken, İslam dünyasının iç dinamikleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Buna göre, iç dinamikler çözüme kavuşmadığı takdirde, dış dinamikler problem üretmeye devam edecektir. Cevdet Said, İslam dünyasındaki geri kalmışlık problemini ciddi bir mesele edinmiş, ömrünü bu düşünceye adanmış ve bu konudaki entelektüel faaliyetini devam ettirmiştir. Said, düşüncelerini Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamberin uygulamalarına dayandırmaya ve belirli bir yöntemle oturtmaya çalışmaktadır. Onun toplumsal hareket yöntemi "sivil itaatsizlik" olarak isimlendirilebilir. Said'e göre, İslam dünyasının büyük bir toplumsal değişmeye ihtiyacı vardır. Bu değişimin gerçekleşmesi için uzun ve derin analizler yapılmalıdır. Ancak Müslümanlar, olgusal gerçekliğe dayalı, uzun vadeli tespitler yapmak yerine, kısa vadede toplumu değiştirmeyi arzulamaktadır. Bu sebeple, başvurdukları yöntem şiddet doğurmaktadır. Bu, İslami ve insani değildir. Çalışma, Cevdet Said'in düşünsel arka planını da dikkate alarak, Cevdet Said'in toplumsal değişme ve şiddet konuları ekseninde İslam dünyasının toplumsal problemlerini nasıl gördüğünü incelenmektedir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received 05 May 2017
Accepted 25 May 2017

Keywords:

Cevdet Said, Social Change, violence,
religion.

ABSTRACT

In this article, according to Cevdet Said, the relationship between social change and violence is considered in the Islamic world. Cevdet Said, focuses on the internal dynamics of the Islamic world while considering the source of the problem of backwardness. Accordingly, if internal dynamics do not converge, external dynamics will continue to produce problems. Cevdet Said, has taken a serious issue of the backwardness problem in the Islamic world and has devoted his life to this thought and has continued his intellectual activity in this subject. Said is trying to base his thoughts on the Qur'anic verses and practices of the Prophet and to fit a specific method. His method of social movement can be called "civil disobedience". According to Said, the Islamic world needs a great social change. Long and deep analyzes must be made in order for this change to take place. However, Muslims want to change society in the short run instead of making long-term determinations based on factual reality. For this reason, the method they apply to is violent. This is not Islamic and human. The study Taking into account the intellectual background of Cevdet Said, examines how Cevdet Said sees the social problems of the Islamic world on the axis of social change and violence..

GİRİŞ

İslam dünyasının sosyal, ekonomik vb. olarak geri kalması, İslam düşünürlerini meşgul eden önemli problemlerden biridir. İslam dünyasının gerileme sebebi olarak iki ana görüşten söz edilebilir. Birinci görüşe göre, İslam dünyasının geri kalması, dünyada Müslümanların elinde olmayan bir takım değişmelerden kaynaklanmaktadır. İkinci görüşe göre, İslam dünyasının geri kalması, Müslümanların eksikliklerinin bir sonucudur.

Cevdet Said'e göre (2011: 11), İslam dünyası içinde bulunduğu durumdan kurtulmanın çarelerini aramaktadır. Gerektiğinde Müslümanlar bu uğurda canlarını ve mallarını vermeye hazırduklar. Ancak İslam dünyasının içinde bulunduğu durumdan çıkabilmesi, Müslümanların problemlerinin derin tahlillerini gerektirmektedir. İnanç ve davranış arasındaki uyumsuzluk problemi başta olmak üzere, birçok toplumsal problemin nesnel tahlillerinin yapılamaması, toplumsal değişimin önünde engel olarak durmaktadır.

Yazara göre (Said, 2011: 12), Müslümanlar, toplumsal problemlerini nesnel bir yaklaşımla ele almadıklarından çözüme ulaşamamaktadır. Sorunların çözülememesinin temel sebebi gerekli teknik şartların yerine getirilmemesidir. Gerekli teknik şartlar yerine getirildiği zaman, mal ve canın feda edilmesi kıymet kazanacaktır.

Cevdet Said, İslam dünyasındaki problemlerin bireylerin nefislerinden yola çıkarak ele alınması gerektiğini düşünmektedir. Böyle bir yaklaşım problemin uzakta aranması sorununu ortadan kaldıracak, problemin gerçek sebebinin daha iyi tahlil edilmesini sağlayacaktır. Ona göre, toplumsal problemler konusundaki çözüm arayışı, bireylerin nefislerinde olanı değiştirme yoluna gitmesiyle başlayabilir (Said, 2011: 13).

1. Toplumsal Değişme ve Şiddet Kavramları

1.1. Toplumsal Değişme

Sosyolojik açıdan toplumsal değişme, kaçınılmaz ve evrensel bir fenomen olarak görülebilir. Hiç bir toplum hareketsiz değildir. Her toplum az veya çok değişimi yaşar ve tecrübe eder. Toplumlar arasındaki farklılık, bu değişimin hızı ve yoğunluğundadır. Bu çerçevede değişimin, zamana ve topluma göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Her toplum, aynı zamanda bir oluşturma, zamansaldır, tarihtir ve sürekli bir değişim süreci ile karşı karşıyadır. Bu anlamda toplumu, bir toplumun zaman içindeki hareketliliği ve değişimi olarak tanımlamak da mümkündür (Günay, 2000: 325-326). Toplumu incelemeyi konu edinen sosyolojide de, benzer yaklaşımlardan söz edilebilir. E. Durkheim'in bilim, toplum ve zaman anlayışına bakıldığında da toplumsal değişme merkezli sosyoloji, öngördüğü görülür (Game ve Metcalfe, 1999: 210).

Toplumsal değişme, kolektif, köklü ve sürekli bir olgudur. Dolayısıyla geçici ve yüzeysel değişiklikler, toplumsal değişme kapsamında görülemez. Toplumsal değişme ile bir grup veya toplum yapısında, insan ilişkilerinde yer alan yerleşik tavır ve hareketlerdeki, teknik terimi ile sosyal sistemin yapı unsurları ve işleyişi üzerindeki değişiklikler kastedilmektedir (Dönmezer, 1990: 197). Bir değişmeyi toplumsal değişme olarak nitelendirebilmek için, değişimin bir referans noktasıyla belirlenebilir olması ve aile, cemaat, eğitim, ekonomi gibi kalıcı birliktelikleri ifade eden grup veya kurumlar bazında ortaya çıkması gerekmektedir (Aslantürk ve Amman, 1999: 354-355).

Toplumsal değişimin odağında insan yer almaktadır. İnsan, toplumsal nitelikteki her olayda hem etkileyici hem de etkilenen konumundadır. Bu bakımından insan toplumsal değişimin en önemli ögesidir. Değişim başlayan ve gelişen bir süreci içerdiğinden zaman boyutu da toplumsal değişimin diğer bir önemli unsurudur. Bu iki ögenin yanı sıra her değişimin belli bir fiziksel (coğrafi) ortamda gerçekleştiği göz önüne alındığında üçüncü önemli öge olarak mekân boyutudur. Buradan hareketle, toplumsal değişimin üç ana ögesi: insan, zaman, mekândır denebilir (Doğan, 2014: 379).

1.1.1. Bir Toplumsal Değişimde Unsuru Olarak Din

İnsanı ve toplumu dinden ayrı düşünmek mümkün görünmemektedir. Din, insan toplumlarının evrensel bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dini inançlar, insan kaderinin en etkili faktörüdür. Din, kültürün ilk basamaklarından başlayarak aile, oymak, kabile, boy ve millet gibi tabii birliklerle hep yakın ilişki içinde bulunmuştur (Sokorin, 1994: 185). Din ile toplum etkileşimi tarihsel süreçte de devam eden kesintisiz bir etkileşimdir. Bu etkileşim bizi din-toplum ilişkisinin bireysel ve toplumsal yönüne götürmektedir.

İnsan bireysel ve toplumsal özellikleri olan bir varlık olduğuna göre, birey ve toplumla iç içe olan bir sistem olarak dinin, fertle ilişkisi bu iki açıdan ele alınabilir. Diğer bir deyişle din, sadece ferdi değil aynı zamanda sosyal bir olgudur. Din de tek boyutlu bir olgu değildir. Bu anlamda dinin, kitabi (teorik-akidevi), davranışsal (pratik-ibadi), psikolojik ve sosyolojik yönlerinden söz edilebilir. Bu anlamda din hem sübjektif, hem de objektif boyutuyla ortaya çıkabilir (Sezen, 2004: 380).

Din bireyin anlam dünyasını, sosyal ilişkilerini, ahlaki tutumlarını vb. etkileyen bir kurumdur. Bu sebeple sosyal hayatın hemen her alanında etkili olur. Dinlerde bulunan ahlaki ilke ve esaslar insanların sosyal eylemlerini güçlü bir biçimde etkiler ve böylece sosyal düzenin objektif yapısının belirlenmesinde önemli bir rol oynar (Wach, 1995: 61).

Dinin insan topluluklarının bilgi, inanç, ahlak ve zihniyetleri ile örgütlenmeleri üzerinde de güçlü etkileri vardır. Bu etkiler toplumsal hayatta tarihsel olarak gözlenebileceği gibi bugün de gözlenebilir. Toplumsal gruplar dinin etkilerinin gözlenebileceği en açık yapılardır. Daha açık olarak din, aile, ekonomi, siyaset, eğitim, hukuk gibi kurumlar, sosyal sınıf ve tabakalar, kültür, kimlik, dernek, kulüp, mesleki kuruluşlar vb. üzerinde çeşitli etkileri olan bir fenomendir (Mensching, 1994: 82).

Din toplumsal değişimin temel etmeni olabilmektedir. Bu bağlamda İbn-i Haldun, toplumların gelişiminde dinin önemi üzerinde durmuş, dini birleştirici bir unsur olarak asabiyetin de üzerine koyarak, dine bağlanan hanedan ve toplumların dini zayıf olanlara galip geleceğini, aksi yöndeki bir tutumun toplumsal çözülme getireceğini ileri sürmüştür (İbn-i Haldun, 2011: 485-486).

Din bağımsız bir değişken olarak sosyal ilişkilerde küçümsenemeyecek bir yere sahiptir. Zira din, dinamik bir kültür ögesi olarak duygu, değer, anlam ve sembollerin üreticisi ve kaynağıdır. Dinin toplumsal değişim üzerinde etkili olması, dinin bireyin vicdanına sığmayıp toplumsal hayata taşınan karakteri ile ilgilidir. Bu yönüyle din, toplumsal değişimin yönünde tayin edici bir rol üstlenmektedir (Bodur, 1994:169-170).

Dinler verili bir toplumsal yapı ile etkileşime geçtiğinde, ilk sosyalleşme aşamasını gerçekleştirir. Bu aşamada edilgen bir konumda olduğu izlenimi oluşturan dinler, bir süre sonra etkin bir varlık göstermeye başlar ve kendi farklılıklarını açık bir şekilde ortaya koyar. Üçüncü aşamada ise toplumu kendi istediği doğrultuda değiştirmek için harekete geçer (Crollius, 1998: 101-102). Bu aşamalar bir birleriyle iç içe olup araları kesin çizgilerle ayrılmamıştır.

Dinler toplumsal etkileşim sürecinde farklı yönde etkili olabilirler. Dinin etkisi bir ölçüde toplumsal yapı ile ve dolayısıyla dinin anlaşılma ve yorumlanma biçimi ile de ilişkilidir. Çoğunlukla toplumsal bütünleşmeyi sağlayan dinler bazen toplumsal çatışmanın kaynağı da olabilirler. Dinin toplumsal değişim sürecindeki etkilerini, modern dönem uluslaşma hareketlerinde, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde ve İslam dünyasındaki yakın dönem sosyal hareketler özelinde gözlemlemek mümkündür (Guenon, 1992: 61-64). Söz konusu gelişmeler, sekülerleşme tezlerinin aksine modern dönemde dinin hala etkili olmaya devam ettiğini göstermiştir.

Sosyal değişimin bir türü olarak görülebilecek ilerleme düşüncesi de dinden bağımsız değerlendirilemez. Din bir toplumu ilerlemesinde başat etken olabileceği gibi tersi de olabilir.

Bunun örneklerini Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam, Hinduizm, Budizm vb. dinlerin tarihsel ve sosyolojik süreçlerinde gözlemlemek mümkündür. Örneğin İslam'ın Mekke'de ortaya çıkışından Medine'de toplumsal düzen oluşturmaya ve daha sonraki pek çok olaya kadar, değişimde önemli bir etken olduğu bilinmektedir.

1.2.Şiddet Kavramı

Şiddet, “güç kuvvet, zorluk, felaket, afet, bağlamak” manalarında Arapçadan (el-Müfredat fi Garibul-Kur'an, 2016: 209) Türkçe'ye geçmiş bir kelimedir. Türkçede “sertlik, zorluluk, kuvvet veya güç denemesi” şeklinde ifade edilen şiddet kavramı yakın dönemde daha çok, insana eziyet, rahatsızlık verme anlamında kullanılmaktadır. Kamus-ı Türki'ye baktığımızda da bu anlamı çağrıştıran bir tanıma rastlanmaktadır: “Sertlik, tazir, ve cezada mübalağa, müsadessizlik, sıkı.” (Kamus-i Turk-i, 2004: 771). Sözlük anlamına göre, şiddetin negatif bir anlam barındırdığı görülmektedir. Fakat şiddet ile ilgili olarak herkesin kesin olarak kabul edebileceği bir tanım yapmak kolay değildir.

Fransız filozof Paul Ricoeur şiddeti, dilde şiddet, eylemde şiddet ve kurumsal şiddet olmak üzere üçe ayırmaktadır. Dilde şiddet; iftira, onura saldırı, ihanet, yalan yere yemindir. Eylemde şiddet; cinayet, başkalarının fiziksel ve ruhsal bütünlüklerine saldırıdır. Kurumsal şiddet ise devlet eliyle icra edilen ve yıkıcılığı sınırsız olan şiddettir ki, bunun en uç noktası savaştır (Changeux-Ricoeur, 2009: 260).

Şiddet üzerine görüş ve teorileriyle dikkat çeken siyaset bilimci Hannah Arendt, şiddetin herkesçe kabul gören bir tanımının yapılamayacağını Sorel'den bir alıntı ile ifade eder: “Şiddet sorunu hala hayli karanlıktadır”. “Bu yargı, o zaman olduğu kadar bu gün de doğrudur” (Arendt, 2006: 47). Şiddet, tanı anlamında hala karmaşık bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Ancak belirgin olan husus şiddetin insanla ilişkili bir eylem olduğudur. Örneğin doğal afeti şiddet olarak nitelemiyoruz. Şiddeti uygulayan insan olduğunda, insanın bu eylemini uygar toplumlarda yasalar cezalandırır. Hatta daha çok bedensel saldırı (cinayet, yaralama ırza tecavüz, silahlı saldırı, gasp vs.) olarak anlaşılan şiddeti yasalar ağır suç olarak görmektedir.

Evensel bir tanımdan söz edilemese de, şiddetin yaptığı çağrışımların benzer olduğunu söylenebilir. Birçok dilde “şiddet bir kişiye, güç veya baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yapmak ya da yaptırmak; şiddet uygulamak ise, zorlama, saldırı, kaba kuvvet, bedensel ya da psikolojik acı çektirme ya da işkence, vurma, yaralama”(Ünsal, 1996: 29) anlamlarını içerir. Bu nedenle “insana fiziksel ve ruhsal zarar veren her edim şiddet olarak” değerlendirilebilir.

Günümüzde başkasına eziyet veren her şey şiddet olarak görülmektedir. İnsanın, başkasına ve kendisine reva gördüğü, rahatsızlık veren her şey şiddet kategorisinde değerlendirilebilir. Bu nedenle şiddeti türlerine göre çeşitli biçimlerde sınıflandırmak mümkündür. Şiddetin, özel şiddet, kolektif şiddet, ekonomik şiddet, endüstriyel, fiziksel, siyasal, sivil, yapısal, ekolojik, vb. (Ünsal, 1996: 29-30) türlerinden söz edilebilir.

Şiddet olgusu insan hayatının acı bir gerçeği olarak karşımıza çıkmakta ve insanlık tarihiyle yaşıtımış gibi görünmektedir. Kültür ve medeniyet ilerledikçe şiddetin azalacağı düşünülürken, tersine şiddet artan bir eğilime sahipmiş gibi görünmekte hatta eskisine göre daha farklı görünümlere bürünebilmektedir. Öyle ki, çağdaş dünya, aile içi şiddet, kadın ve çocuklara karşı uygulanan şiddet, kentsel şiddet, toplumsal şiddet, medyada şiddet, sporda şiddet, savaş, anarşi ve terör gibi şiddetin çok çeşitli türlerine sahne olmaktadır. Şiddetin etkileri ise yerine göre küresel boyutlara uzanabilmektedir.

Her halükarda, diyalektik bir tabiata sahip olan şiddet, çok yönlü ve karmaşık bir problematik olarak görülebilir. Kaynakları, türleri ve sonuçları bakımından şiddet; felsefi, sosyal, ekonomik, siyasal, ideolojik, kültürel, tarihi, psikolojik, etik, dini, vb. birçok yönleri bulunan bir olgudur. Nitekim kutsal bir alan olarak din de şiddetle ilişkilendirilebilmekte, bu çerçevede “*dinsel*

şiddet”, “*şiddetin kaynağı olarak din*” “*teolojik şiddet*”ten söz edilebilmektedir (Günay, 2001: 318-327).

1.2.1. Dinsel Şiddet ve Özellikleri

Şekil ve yapısı ne olursa olsun, şiddet hareketlerinin kendisini mutlaka bir metne dayandırdığı görülmektedir. Bu metnin kaynağı dinsel bir inanış, bir kültür, ritüel veya bir kutsal kitap olabileceği gibi, siyasal ya da ideolojik bir bildirge, bir söylem, bir manifesto ya da herhangi bir argüman da olabilir. Şiddete başvuranlar, şiddeti içeren tavır ve davranışları meşrulaştıracak bir dayanağa ihtiyaç duyarlar. Şiddet içeren bir eylemi gerçekleştirme aşamasında, meşruiyet arayışı, bir metin oluşturma girişimleri kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Bu metnin oluşumu esnasında ise, sosyo-ekonomik, tarihi, kültürel ve dinsel argümanlar devreye girmektedir. Böylelikle şiddete meşruiyet kazandıran bir metin, şiddete başvuranın zihninde, şiddet eylemini şiddet olmaktan çıkarıp; haklı ve gerekli bir eylem konumuna dönüştürmektedir (Gündüz, 2005: 188).

Hem dinsel şiddetin özellikleri hem de sebepleri olarak sayabileceğimiz bazı hususlardan bahsetmek mümkündür. Bunlar arasında, bireylerin kendi dünya görüşlerini ve hayat tarzlarını kusursuz görmeleri, geçmişteki bir ideal çağ özlemine sahip olma düşüncesi, dini her türlü bireysel ve toplumsal kötülüğe karşı biricik çare olarak algılamaları sayılabilir (Karksson, 2005: 188).

Neredeyse bütün dini gelenekler idealleri ile ideallerinin uygulanacağı toplumsal zemin arasından bir uyumluluk ararlar. Dini gelenekler, kendi mensuplarına henüz ulaşılmamış hedefler ilham ederek, dünyadan uzaklaşma ya da kurulu düzenden bağımsızlaşma biçimlerini de dayatabilirler. Zira onlar dinî ideallerle toplumsal hayatın günlük düzeninin birbirleriyle uyumlu olmadığını, çatışma ve gerilim içinde olduğunu vurgulamış olurlar (Capps, 2005: 24).

Din ve şiddet ilişkisi karşılıklı ve karmaşık bir olgudur ve yalnızca dinsel inanış ve tutumlarla ilişkili görülemez. Bazen bir din mensubunun uyguladığı şiddeti, o dine nispet edilebilmekte, böylelikle şiddeti içeren tüm fiillerin dinselleştirildiği görülebilmektedir. Ancak bireyler, bir din ile bazen sadece kültürel düzeyde ilişki kurarken bazen de dinin bilinçli mensubu olabilmektedir. Diğer taraftan din mensuplarının uyguladıkları şiddetin sebebi, bazen inançları olabiliyorken, bazen de tamamen farklı sebepler (ekonomik, politik vs.) olabilmektedir. Yine şiddetin sebebi dinin buyrukları olabildiği gibi, kişinin dini yanlış yorumlaması da olabilmektedir. Bu sebeple dinsel görünümlü bir şiddet eyleminin ardında; politik, ekonomik ve benzeri nedenler tespit etmek mümkündür. Bununla birlikte din ve dinsel metinlerin, hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın şiddeti meşrulaştırmada önemli bir fonksiyon üstlenmiş oldukları da bir gerçektir (Gündüz, 2005: 25-26). Ne yazık ki, gerek tarihte, gerekse günümüzde saldırganlık, terör ve savaş gibi olumsuzlukların arkasında çoğu kez dinler veya dinlerce kutsal sayılan değerler yatmaktadır.

Günümüzde “dinsel şiddet”, şiddet hareketinde dinin etkisinin az veya çok gözlemlenebildiği, ama daha çok şiddetin dinselleştirilmek istendiği yerde kullanılmaktadır. Yani “dinsel şiddet” şiddetin nedeninin din olarak algılandığı ya da çoğu kez algılanmak istendiği şiddet türüne işaret etmektedir. Bunun yanında, dinsel metinler ya da bu metinlerin yorumları dışında, kökeninde ferdin dinsel bağlılığının ve samimiyetinin bulunmadığı, dinin, dinsel duyguların sadece ulaşılmak istenen, dünyevi hedefler/çıkarlar için kullanıldığı şiddet biçimlerinden de söz etmek mümkündür. Burada din ya da din yorumunun şiddetin nedeni olduğu ileri sürülemez. Zira burada din dışı hedeflerin dini söylemlerle süslenmesi, dinden bir meşruiyet aracı olarak söz edilmesi söz konusudur (Baykan, 2004: 217).

Din adına yapıldığı sanılan pek çok savaş örneğinde “aslında dinsel retoriğin kitleleri sadece mobilize etmek için kullanıldığını söyleyebiliriz.” (Taslaman, 2007: 45).

Dinsel şiddet; dinî kaynaklarının, din mensupları tarafından farklı yorumlanarak, dünyevi amaçlara ulaşmak için kullanılan bir güç unsuru olarak tanımlamak mümkündür. Dinsel şiddet teriminin, dinin şiddete neden olduğu durumlardan çok, dinî algı ve yorumların şiddete neden olduğu durumlar için kullanılması daha yerinde bir kullanımdır. Zira çoğu kez, şiddetin asıl kaynağı; ekonomik, politik, ırki vb. nedenler olmasına rağmen, dinmiş gibi de gösterilmektedir. Özellikle semavi dinlerin orijinal halleri incelendiğinde, şiddetten ziyade barışa vurgu yaptıkları açıkça görülmektedir.

2. Cevdet Said'e Göre Toplumsal Değişme Ve Şiddet

2.1.Cevdet Said Düşüncesinde Toplumsal Değişme

Cevdet Said'in toplumsal değişme konusundaki en belirgin düşüncelerinden biri değişimin bireysel (neftse) değişimle mümkün olabileceğini düşünmesidir. Said, konuya ilişkin fikirlerini, Râd Suresi 11. Âyeti başta olmak üzere, Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerine dayandırmaktadır. Cevdet Said'in bu yaklaşımında Malik b. Nebi'nin izlerini görmek mümkündür. Malik b. Nebi bu ayet üzerinde Müslüman Âlimlerin yeteri kadar durmadıklarını vurgulamaktadır (Atalar, 2012: 75-76).

Cevdet Said, "Bir toplum kendi nefsinde olanı değiştirmedikçe, Allah o toplumda olanı değiştirmez" (Kur'an-ı Kerim, Rad: 11) âyetinin toplumsal değişimin temel bir yasası olduğunu düşünmektedir. Buna göre toplum "zekâsı, muhakeme yeteneği, varoluş biçimi olan varlıktır." Toplumun kaderi, bireylerin nefislerde olanı değiştirmesine bağlıdır. Buna göre insanoğlunun temel çabası, toplumu nefisten başlayarak, hayra veya şerre doğru ilerletme çabasıdır. Cevdet Said düşüncesinde, oldukça önemli bir kavram olan "nefs", Kur'an-ı Kerim'de mahiyeti üzerinde durulan bir kavram değildir. Ortaya çıkacak şeyin de doğrudan bir uygulama alanı yoktur. Kur'an'ın üzerinde durduğu şey nefsin kendisi değil, nefislerde olanı değiştirmedir (Said, 2011: 46).

"Andolsun, nefse ve onu düzenleyene ki nefse fücûrunu da takvasını da ilhâm etmiştir. Nefsini arındıran kurtulmuştur; azdıransa ziyandadır." (Kur'an-ı Kerim, Şems: 7-8-9-10) Bu Âyet'i Kerime'de Allah-u Teâlâ'nın nefsi yarattığı, onu düzenlediği, iyiliği ve kötülüğü ilham ettiği bildirilmektedir. Bu yaratma ve ilham etme Allah'ın takdiridir. Ancak azma ve arınma kulun iradesine bırakılmıştır.

Yazara göre bu ayet, fikirlerin "nefs" yerleştirilebileceğini ifade etmektedir. Aynı şekilde "nefiste" yer tutmuş kavramların da değişebileceğini, Allah'ın insana nefsinde olanı değiştirme imkânı verdiğini belirtmektedir. Buna göre insanın kendini değiştirme yetisi mevcuttur. Dolayısıyla değişim sürecine bu noktadan başlamak gerekir. Ancak "nefs" önce viran edilmeli, sonra imar edilmelidir. Çünkü nefisler kirlenmiştir. "Hayır, onların kalplerini, yaptıklarından ötürü kir(pas) kaplamıştır." (Kur'an'ı Kerim, Mutaffiin: 14) Saf(duru) olmayan nefis gereğini yerine getiremeyebilir (Said, 2011: 47).

"Sizi ve yaptıklarınızı O yarattı" (Kur'an-ı Kerim, Saffat: 96) "Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Seçim onların değil." (Kur'an-ı Kerim, Kasas: 68) ayetlerinden hareketle Cevdet Said, kulun fiillerinin Allah tarafından yaratıldığı görüşüyle; insanın psikik yapısının (nefsinde olanı değiştirme) görüşünün, farklı şeyler olduğunu ifade ederek insan davranışları ve bunun sonuçlarına dikkat çekmektedir (Said, 2011: 69).

"İnsan bir şeye sebep olur. Sonuç Allah'ın yaratmasıyla oluşur; sanki yaratan insanmış ya da bitkiymiş gibi görünür". Yazar bu yasanın "nefs" için de geçerli olduğunu söylemektedir. Zihinlerimiz (nefislerimiz) yerleştirdiğimiz fikirlerden de, Allah fiilleri yaratmaktadır. Her ağacın meyvesi olduğu gibi her fikrin de davranışa dönüşen belli bir sonucu vardır. Dilediğimiz meyveyi yetiştirebiliriz, ancak kiraz ağacından elma yetiştiremeyiz (Said, 2011: 70).

Müslümanların yaptıkları işlerin sonuçları, kendi maslahatlarına ters düşmektedir. Bunun nedeni, kendilerini psikolojik olarak yanlış konumlandırmış olmalarındandır. Onlar nefste olanın

değişmeyeceğine ya da bunun gerçekleşmesinin imkânsız olduğuna inanmaktadırlar. Müslümanlar nefislerinde olanı (psşik/zihinsel) değiştirmelidirler (Said, 2011: 71).

Said, Müslümanların psikolojik durumunu, bir masal üzerinden anlatmaktadır:

Vaktiyle gücü insanları dehşete düşüren, şöhreti ufukları tutmuş bir dev varmış. Ağızdan ağza dolaşan rivayetler, yakın bir kentte oturan başka bir devin kulağına da gelmiş. Bu dev insanların ağzında dolaşan rivayetlere bakarak onunla tanışmak istemiş ve iltifatlarla dolu bir mektup göndererek dostluğunu arz etmiş, muhabbet talebinde bulunmuş. Ne var ki cevap hiç de umduğu gibi gelmemiş. Haddini bilmesini isteyen küstahça bir mektup almış. Bunun intikam almaya karar vermiş. Hasminin arzı titreten ayak seslerini duyan mağrur devin dizlerinin bağı çözülmüş, rengi atmış. Durumu anlayan karısı biçare kocasına işaretle, yatağa girmesini istemiş ve üstüne de yorganı atmış. Öfkeli dev oraya ulaşınca o mağrur devin nerede olduğunu sormuş. Diğer devin karısı “hişt yavaş konuş, çocuğu uyandıracaksın!” demiş ve yorganın altından uzanan iki ayağı göstermiş. Bu iki ayağı gören öfkeli devin kalbine bir korku düşmüş. Başından soğuk sular dökülmüş, oracıkta kalakalmış. “Çocuk buysa babası kim bilir nasıl acaba!” Sonra da kaçarak geldiği yere dönmüş (Said, 2011: 72).

Bu masaldaki devin durumunu Said, insan nefsindeki ‘vehme’ benzetmektedir. Dev nefsinde her ne vehmetmişse ona kanmıştır. Müslümanların durumunu da buna benzeten Said: “Müslümanların nefislerinde olan şeyler, gerçeği yansıtmadığı sürece, onlar da vehimlerden kurtulmayacaklardır” der (Said, 2011: 72).

Cevdet Said, bu yaklaşım ile Kur’an’ın “Toplumların değişmesini, bireylerin nefislerini değiştirmesine bağladığını” ortaya koymaya çalışmaktadır. Ancak Said, nefislerin değişiminin nasıl olacağını veya nefsin derinliklerinde neler olduğunu, derinlerde olan şeylerin nefsi nasıl etkilediğini yeterince ortaya koyamamaktadır. Bir psikolog olmayan Said; bu soruları kendi düşünce dünyasında araştırıp, bunlara çözümler üretmeye çalışmaktadır.

Psikolojik olarak, nefsi otomatik bir biçimde işleyen bir yapıya benzeten Said: “Bazı fikirlerin nefiste kökleşip yerleştiğini, otomatik olarak filleri etkilediğini” düşünmekte ve bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

Konuştuğumuzda bazen düşünmeden fikir üretmeden önceden nefsimize yerleştirdiğimiz fikirleri aktarırız. Çoğu zamanda bir düşünceyle karşılaştığımızda otomatik olarak o düşüncenin doğruluğuna bakmadan kendi düşüncelerimizi söyleriz. Demek ki psikolojik yapıda bir bilinç bölgesi, bir de bilincin tasarrufunu aşan derin bir bölge vardır. Bu derin bölgede düşüncelerin kökleşmesinde, çocukluk dönemi etkili olmaktadır. Nefsi inceleyenler kişinin çocukluk dönemini iyi araştırmaları gerekmektedir. Tüm bunlar dikkatle incelendiğinde önümüze psikolojik değişim konusunda yeni ufuklar açılabilir (Said, 2011: 80).

Cevdet Said’e göre “nefste” kökleşen düşüncelerin, insan eylemlerini ve toplumsal olayları nasıl etkilediğini Allah Resulü bir örnekle bildirmektedir. “Fitneler kalplere hasır çubukları gibi tekrar tekrar arz olunurlar. Hangi kalbe bunlar tamamen içirilmiş olursa, o kalbe siyah bir leke hâsıl olur. Bunları reddeden kalbe gelince, onda beyaz bir leke meydana gelir. Hatta iki kalbe işleyecek derecede beyazlaşır, bembeyaz cilalı bir taş gibi olur. Bu takdirde semalar ve yer devam ettiği müddetçe ona hiçbir fitne zarar veremez.” (Müslim, İman: 231) Bu hadis hayır ve şer, tüm durumlarla ilgilidir. Fitne ve kötülüğü kabul eden kalpte siyah benekler oluşur; bunu reddeden kalp ise beyaz kalır ve ona fitne zarar veremez. Bu hadis psşik karakterlerin nefiste nasıl kökleştiğini ve bu kökleşmenin sonucunu bize anlatmaktadır (Said, 2011: 82).

Said, nefste kökleşen ve otomatik olarak fonksiyonunu icra eden fikirleri, insan bedeninde insan iradesinden bağımsız olarak çalışan organlara benzetmektedir. Bu organlar insan iradesinden bağımsız çalışır ancak, insan araştırmalarıyla ciğerin, midenin, böbreğin nasıl çalıştığını bilebilir. Bu organlar zarar gördüğünde, işlevini yerine getiremediğinde uzmanlar bu organları tedavi edebilmektedir.

Said bu örnekten hareketle, “Nefste yerleşmiş fikirleri açığa çıkarıp onları bilinç düzeyine ulaştırmak ve onlara uygulanması gereken değişim operasyonunu gerçekleştirmek, insanın gücü dışında değildir” düşüncesine ulaşır (Said, 2011: 82). Said’in burada değişim eylemini toplumu merkeze alarak ortaya koyması dikkat çekmektedir. Ona göre bu değişim, Allah’ın insana yüklediği bir görevdir. Ancak bireysel değil toplumsal bir görevdir. İnsan maddi olarak nasıl organlarını inceliyor ve fonksiyonlarını

en ince ayrıntılarına kadar biliyor, yeri geldiğinde organlarını değiştirebiliyorsa, nefsin içerdiği düşünceleri de bilebilir ve değiştirebilir. “Nefsini arındıran kurtulmuştur; azdıransa ziyandadır” (Kur’an-ı Kerim, Şems: 9-10). Ayetten de hareketle Said; bunu başarabilmenin yolunun nefse ait yasaların keşfedilmesinden geçtiğini düşünmektedir. Bu yüzden de psikolojik değişim yasalarını ortaya koyan bilimin kurulması gerektiğini düşünmektedir.

2.2. Cevdet Said Düşüncesinde Şiddet

Cevdet Said, şiddet konusundaki düşüncelerini temellendirirken insana melekler tarafından isnat edilen “kan dökme ve fesat çıkarma” özelliğine dikkat çekmekte ayrıca Hz. Âdem’in oğullarının kıssasını da merkeze alan bir temellendirmeye gitmektedir. Buna göre, insanın; “Meleklerce yeryüzünde fesat çıkarmakla kan dökmekle suçlanması” kan dökmek ve fesat çıkarmaktan daha büyük bir günah olmadığını göstermektedir. Melekler yeryüzünde kan dökmeyi ve fesat çıkarmayı en büyük günah olarak görmüşler ancak “Allah’a ve ahiret gününe inanmamayı vb.” günahları zikretmemişlerdir. Bu durum, yeryüzünde fesat çıkarmanın ve kan dökmeyi, insanla ilgili diğer sorunların, anası mahiyetinde olduğuna işaretir (Said, 2006a: 94).

Yazara göre insan, aklını ve iradesini kullanarak, meleklerin insana yönelttiği bu günahları işlememe yetisine sahiptir. Nitekim insana bu sorunu aşabilecek donanımlar verilmiştir. Meleklerin insana yönelik fesat ve kan dökme suçlamasına karşılık yüce Allah “Şüphesiz ben sizin bilmediklerinizi bilirim.” (Kur’an-ı Kerim, Bakara: 31) buyurarak, insanın bu suçlamaların üstesinden gelebilecek donanıma sahip olduğunu bildirmiştir (Said, 2006a: 94).

Cevdet Said, Âdem peygamberin iki oğlunun, kıssasının çok önemli olduğunu ancak Müslümanların bu kıssayı gereği gibi anlayamadıklarını vurgulamaktadır. “Vakti zamanında Âdem’in iki oğlu (Habil ve Kabil) Allah’a birer kurban sunmuşlardı. Kardeşlerinden birinin kurbanı Allah tarafından kabul edilmiş, diğerinin ki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen (Kabil), kardeşine (Habil’e), “Ahdim olsun, seni öldüreceğim” demiş, kardeşi de şöyle karşılık vermişti: “Beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam; çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım. Beni öldürdüğün takdirde dilerim ki hem önceden işlediğin günahlarını hem de beni öldürme günahını yüklenip, cehennemini boylarsın. Katillere yaraşan ceza budur!.” Bununun üzerine kardeşini öldürmekte ziyana uydu ve onu öldürerek zarara uğrayanlardan oldu.” (Kur’an-ı Kerim, Maide: 27-30).

Hz. Âdem’in oğlu Habil, öldürme eyleminin egemen olduğu ortama girmekten uzak durmuştur. O, bu utanç verici ilişkilerin söz konusu olduğu arenada, herhangi bir tarafta yer almamıştır. Yazara göre, Âdem’in oğlundan sonra, Müslümanlardan, Habil’in mezhebini (saldırmazlık) sürdürecektir, erdemli insanlar çıkmamıştır (Said, 2006a: 24). Görüldüğü gibi Said, Habil ile Kabil kıssasından hareketle insanın nefsinde olan bir özelliği toplumsal düzlemde ele alarak ortaya koymaya çalışmaktadır.

2.2.1. Nebevi Metotta Şiddetin Durumu

Peygamberlerin en önemli mücadele alanlarından biri, düşünce özgürlüğünü korumak ve onun önündeki engelleri kaldırmaktır. Peygamberlerin bu görevleri, görevlerin en kutsalı olarak kabul edilmiştir. Onlar doğruyu ve yanlışta ortaya koymuş, zorbalığa dayalı bütün sistemleri reddetmişler, fikri alanda fiziksel güç kullanmaya karşı çıkmışlardır. Yazara göre, fiziksel güç kullanmak düşünce mücadelesinde yenik düşmenin bir sonucudur. Zira düşünce mücadelesinden uzaklaşan ve onda sabredemeyen, onu kazanmak için kendisini geliştirmeyen kişiler, bedensel çatışmaya iştirak ederler. Mücadeleyi bu yöntemle kazanacaklarını düşünürler (Said, 2006a: 65).

Cevdet Said, bu yaklaşımını Kur’an-ı Kerim’den temellendirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Kur’an-ı Kerim’de Peygamberlerin verdikleri mücadelelere dikkat çekmektedir. “Sizden önce geçen Nuh, Ad, Semud toplumlarının ve onlardan sonra gelenlerin haberleri ki onları Allah’tan başkası bilmez, size ulaşmadı mı? Onlara peygamberleri açık açık geldiler, fakat onlar öfkelerinden parmaklarını ısırp: Biz getirdiklerinize inanmıyoruz; bizi davet ettiğiniz şeylerden de şüphe ve endişe içindeyiz dediler. Sonunda o kâfir ümmetler, Sizi memleketimizden kovmakta kesin kararlıyız. Yok, eğer bu memlekette yaşamak istiyorsanız, o zaman bizim dinimize dönmek zorundasınız diyerek peygamberlerini tehdit ettiler. Bunun üzerine rableri Allah o peygamberlere şöyle vah yetti: Hiç şüphemiz olmasın ki biz o zalimleri helak

edeceğiz, onlardan sonra sizi yeryüzüne yerleştireceğiz. İşte bu, huzuruma çıkıp hesap verme endişesi taşıyan ve azabımdan korkan kimseler için verilmiş bir sözdür.” (Kur’an-ı Kerim, İbrahim: 9-13-14).

Cevdet Said, İslam’a davet metodu olarak Peygamberler gibi ikna metoduna dayalı olarak belgelerin, mesajların ve tavırların açıkça ortaya konması gerektiğini düşünmektedir. Böyle bir durumda bazıları verilen mesajı inkâr etmek isteyecek, sözlü veya fiili olarak müdahale etmeye çalışacaklardır. Bu tür bir durumda onlara *“Bizim doğru yolda olduğumuzdan hiçbir şüphemiz yok. Siz varın bize sıkıntı verin, ama biz bunlara katlanacağız”* diyebilmeliyiz. Onlar bizlere *“Ya bizim hayat tarzımıza dönersiniz, ya da sizi memleketimizden sürgün edeceğiz”* dedikleri zaman, bizler elimizden gelen gayreti gösterebilmişsek Allah’ın yardımını gelecek *“Zalimleri mutlaka helak edeceğiz”* fermanı ulaşacaktır. (Said, 2006b: 38-39) Said’e göre, Hz Nuh’un (a.s) kavmine ilettiği mesaj bu metodu açıkça ortaya koymaktadır (Bkz. (Kur’an-ı Kerim, Yunus: 71).

Davetin ve fikri mücadelenin Allah’ın ayetlerini açık bir şekilde ortaya koymakla mümkün olacağına inanan Said, düşüncüyü ikna yoluyla kabullenmeyenlerin şiddet yoluyla kabullenmelerinin mümkün olamayacağını düşünmektedir. Davet bir yapılanma süreci olduğundan, doğru yöntem daveti en doğru yöntemle ortaya koymaktır. Tebliğden sonrası, muhatabın düşüncesine göre şekil alacaktır. (Said, 2013b: 40) Hz. Musa kıssasında bunu görmek mümkündür. Allah-u Teâlâ, Hz. Musa’ya Firavunu açık ve yumuşak bir dille uyarmasını istemiştir (Bkz. Kur’an-ı Kerim, Mümin: 25-26).

Hz Musa (a.s) ile Firavun arasında ki tartışma devam ederken, Firavun yakınlarından mümin bir kişi, tartışmaya katılır. Hz. Musa’nın vermeye çalıştığı mesajın doğru olup olmadığını mantıklı bir yöntemle ortaya koymaya çalışır. *“Firavun ailesinden olup da, inandığını gizleyen bir adam dedi ki: “Rabbim, Allah’tır diyen bir adamı mı öldüreceklersiniz? Oysa size Rabbinizden belgelerle gelmiştir. Eğer yalancıysa, yalanı kendisinedir; eğer doğru sözlü ise; sizi tehdit ettiklerinin bir kısmı başınıza gelebilir.” Doğrusu Allah aşırı yalancıyı doğru yola erdirmez.”* (Kur’an-ı Kerim, Mümin: 28).

Said’e göre Hz. Musa’nın suçu sadece *“Rabbim Allah’tır”* demekten başka bir şey olsaydı, o mümin zat, zalim Firavunun karşısında Hz. Musa’yı savunamazdı. Ayrıca, Firavunun beni bırakın da Musa’yı öldüreyim demesi, çevresinin onayını almak istemesi, Musa’dan korktuğundan dolayı değil, getirdiği mesajının öldürülmesini gerektirmeyecek, bir suç oluşturmasıydı (Said, 2013b: 43).

Said’e göre, Firavun gibi saltanat sahipleri, kaba kuvvetten ziyade, fikir kuvvetinden korkmuşlardır. Fikirlerin kişilere nüfuz ettiğini hissettikleri an, kaba kuvvete başvurmuş ve o fikir mensuplarını yok etmeye çalışmışlardır. Saltanat sahipleri, fikir sahiplerini bastırmak için onları yaftalayarak, suç isnat etmek istemişlerdir. Onları şiddet yanlısı olmakla, anarşistlikle, toplum arasında bozgunculuk çıkarmakla suçlamışlardır. Firavun, Hz. Musa’ya: *“Biz seni küçükken yanımıza alıp beslemedik mi? Bizim yanımızda senelerce kalmadın mı? Sonra çıkıp bize karşı cephe alıyor ve sana olan iyiliğimize nankörlük ediyorsun. Bu da yetmiyormuş gibi tutup içimizden birisini öldürüyorsun”* demiştir (Kur’an-ı Kerim, Şuara, 18-19).

Firavun’un, söylediklerinin bugün de benzer şekillerde ortaya çıktığını belirten Said, *“Sen memleketin bütün imkânlarından faydalanıp dururken, sistemimize nasıl karşı çıkarsın?”* (Kur’an-ı Kerim Şuara:18) dediklerini dile getirmektedir. Bu insanlar şöyle demektedirler: *“Biz seni yedirdik, içirdik ve vazife vermedik mi? Nasıl olur da bizim karşımıza dikilir ve sana olan nimetlerimize nankörlük edersin!”* (Kur’an-ı Kerim Şuara:19) Hz. Musa Firavunun bu suçlamasına şöyle cevap vermektedir: *“O nimet diye başıma kalktığın şey ise, aslında İsrail oğullarını kendine kul köle etmendir...”* (Kur’an-ı Kerim Şuara:19).

Din şiddet ilişkisi konusunda Said, İslam davetçilerinin en önemli görevinin, karşı tarafa, kendisini suçlayacak imkân vermemesi olduğunu düşünmektedir. O suçlanacaksa davet ettiği düşüncelerinden dolayı suçlanmalıdır. Davetçi düşüncelerinde sebat gösterir, düşüncelerini net

bir şekilde ortaya koyabilirse onun düşüncelerine katılan bilinçli bir şekilde katılmış, katılmayanlarsa bilinçli bir şekilde reddetmiş olacaklardır (Said, 2013b: 44).

2.2.2. Hz Muhammed’in Çağrısının Şiddet Açısından Durumu

Cevdet Said göre Müslümanlar, Hz. Peygamberin şiddete bakışı konusunda ortaya koyduğu metodu doğru tahlil edememişlerdir. Hz. Peygamberin risaleti, İslam toplumunun oluşumundan önceki ve sonraki dönem olarak iki dönemden oluşmaktadır. İslami toplumun oluşumu tamamlanmadan önce Hz. Peygamber, ashabına hiçbir şiddet eylemini emretmemiştir. Bu durum ancak İslami hükümlere boyun eğecek toplum yapılandıktan sonra gerçekleşmiş ve tüm ilahi emirler bu toplumda uygulama alanı bulmuştur (Said, 2013b: 46).

Said, Müslüman toplumun ilk dönemlerde, namazla ve zekâtla sorumlu tutulduklarını hatırlatmaktadır. Müslümanların belli bir zamana kadar namaz, zekât gibi ibadetlerle bireysel hayatlarını sürdürmeleri ve başlarına gelen eziyetlere karşı sabretmeleri emredilmiştir. Ancak Müslümanlar, düşmanlarından intikam almak için cihada biran önce izin verilmesini temenni etmişlerdir. Ancak Müslüman toplumun ilk yapılanma dönemi olan Mekke döneminde, savaşa izin verilmemiştir (Said, 2013b: 47). Mekke döneminde müşriklerin, Müslümanların şiddete başvurmasını arzuladıklarını belirten yazara göre; böyle bir ortam oluşmuş olsaydı, Müslümanları suçlamak ve onları öldürmek için müşriklerin ellerine fırsat geçmiş olacaktı. Ancak müşriklerin bütün kışkırtma ve işkencelerine rağmen Müslümanlar onlara bu fırsatı vermemişlerdir. Ümeyye b. Halef’in Bilal-i Habeşi’yi kızgın güneşte, sahranın ortasına götürüp ona işkence etmesi bunun örneklerinden biridir (Said, 2013b: 51).

Said’e göre ilk Müslümanlar; İslam toplumu oluşuncaya kadar, hiçbir güce dayalı bir yönetime başvurmamışlardır. İslam şeriatına uyacak bir toplum oluşturduktan sonra, kendileriyle savaşımlarla savaşımlardır. Bu toplum oluşuncaya kadar, Müslümanların yapacakları sadece tebliğde bulunmaktadır. Toplum şeriata teslim olduktan sonra da, uygulama gelişigüzel olmayacaktır. Bütün cezaları, savaşları ve güce dayalı uygulamaları kişiler değil devlet yöneticileri uygulayacaktır. Kişiler kendi düşüncelerine göre hükümler veremeyecek, kadılık rolüne bürünemeyeceklerdir (Said, 2013b: 46).

Said, İslam’da had cezaları başta olmak üzere, güç kullanmayı gerektirecek uygulamaların birçok yönden kısıtlandığını, kurallara bağlandığını ve gelişigüzel uygulanamayacağını belirtmektedir. Örneğin; dille de olsa Müslümanım diyen bir kişinin kanı haramdır. Bunun en açık örneklerinden biri, Usame’nin bir savaş esnasında şahadet getiren birini, korkudan böyle dedi diye düşünerek öldürmesine, Hz. Peygamberin verdiği tepkidir. Hz. Peygamber bu olay sebebi ile Usame’ye tepki göstermiş, kelime-i şahadet getiren birinin asla tekfir edilerek öldürülmeyeceğini ifade etmiştir (Said, 2013b: 46).

Said’in din ve şiddet ilişkisi konusundaki düşünceleri, fikirlerinin oluşumuna belli ölçüde Ortadoğu’da ortaya çıkan dini hareketleri dikkate aldığını göstermektedir. Bölgede bazı örnekler bakıldığında, Müslümanların bazen rahatlıkla birbirlerini tekfir ettikleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Said’in din ve şiddet ilişkisi konusunda bölgedeki birçok yapılanmayı eleştirdiği, kullandıkları yöntemi sağlıklı bulmadığı ve uzun vadede İslam toplumu için sağlıklı sonuçlar doğurmayacağını düşündüğü görülmektedir. Bu bağlamda yazar, İslam dünyasının ilerlemesinin önündeki en büyük engel olarak “şiddet algısını” görmüş, bu konuya yoğun bir mesai harcamıştır.

“Ey insanlar, Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayın, dinleyin; size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatini gözeterek: ‘‘Sen mümin değilsin!’’ demeyin. Çünkü Allah’ın yanında çok ganimetler vardır. Önceden siz de öyle idiniz, Allah size lütfetti imana geldiniz. O halde iyice anlayın dinleyin (dinleyin, peşin hüküm vermeyin) Çünkü Allah yatıklarınızdan haberdardır.” (Kur’an-ı Kerim, Nisa: 94). Said’e göre, bu ayet-i kerimede karşı tarafın

durumunu araştırmadan, ilahi emre boyun eğmeyen müminler azarlanmakta ve böyle yaparak geçici dünya menfaatlerini tercih etmeye çalıştıkları için kötü niyetle suçlanmaktadır. Zira bu metot, Müslümanlara değil, cahiliye toplumuna uygun bir metottur.

2.2.3. Tebliğ Metodu

Cevdet Said, çoğunlukla Ortadoğu'daki İslami yapılanmaları söz konusu ettiği değerlendirmelerinde, Müslümanlar bugün batıla karşı mücadelelerinde “apaçık tebliğ” metodunu kullanmaktan aciz düştüğünü, dolayısıyla işin kolayına kaçarak çareyi, şiddete dayalı vasıtalara sarılmakta görmeye başladıklarını belirtmektedir. Oysa böyle bir yöntem, toplumu ıslah etme gayretlerinin ve İslami hareketin başarıya ulaşmasının önünde ki en büyük engeldir. Şiddete dayalı bir yöntem, Müslüman toplumun varlığını sürdürme sürecinde, İslam toplumu için daha zararlı bir sonuç doğuracaktır. İslami ilkeler toplumsal ve siyasi hayatta yeterince egemen olmadığından, iktidar “başkalarının” elinde olduğundan Müslüman'ın elinde olan yegâne imkân “apaçık tebliğ” dir (Said, 2013b: 57).

Cevdet Said'in, İslam toplumuna ilişkin yaklaşımlarında yöntemsel ve ilkesel önerilerinin yanında, bazı pratik sorunlara da dikkat çektiği görülmektedir. Ona göre, Müslümanların düşüncelerinde ki yanlışlardan biri, Hz peygamberin toplumun İslami manada yapılanmadığı Mekke döneminde, ashabına zarar verecek, düşmana karşı hiçbir fiili mücadelede bulunmadığını görmemeleridir. Müslümanların yapması gereken öncelikle İslami bir toplum oluşturmak için çaba göstermektir. İslami bir toplum inşa edilirken takip edilecek yöntem de şiddete başvurmaya tebliğ metodudur. Hz peygamberin hayatına ve diğer peygamberlerin hayatlarına bakıldığında bu metodun birçok uygulaması görülmektedir.

Said İslami grupları göz önünde tutarak yaptığı değerlendirmelerden yola çıkarak, Müslümanların tebliğ metodunu benimsemezlerse şiddete dayalı eylemlerin olumsuz sonuçları devam edeceğini ifade etmektedir.

Said, daha pratik olarak Müslümanların toplum karşısında ki tutumlarını üç kategoride değerlendirmektedir. Birinci grup; şiddet eylemine başvurmak için ellerini geçecek fırsatı beklemektedirler. İkinci grup; toplumun ıslahından ümitlerini kestikleri için bir kenara çekilmiş, İslami mücadele düşüncesinden uzak, kıyametin kopmasını beklemektedir. Üçüncü grup; diğer iki guruptan farklı olarak, “hiçbir kınayıcının kınamasına aldırılmadan” Hakk'ı aşikâre tebliğ eden guruptur. Zira bu grup, ya “şehit” ya da “gazi” olmadan sürdürdüğü mücadelenin devam etmesi gerektiğini düşünmektedir. Böylesi bir toplumsal hareket, şiddetin korunmasına muhtaç olmadığı için, ne kadar uzarsa uzasın mutlaka başarıya ulaşacaktır. Aynı şekilde böyle bir yönetime dayalı hareket mutlaka kitle desteğine ihtiyaç hissetmez. Çünkü bir kişi iman silahıyla bütün dünyaya meydan okuyabilir. Peygamberler toplumu İslam'a davet ederken hep bu yöntemi uygulamışlardır. Peygamberleri kendileri için rol model olarak gören kimselerin de aynı yöntemi takip etmesi gerekmektedir (Said, 2013b: 58).

İslam tebliğcileri daima çeşitli suçlamalara maruz kalmış, zorluklar yaşamışlardır. Günümüzde bu suçlamaların adı “terör”dür. Said'e göre, Müslümanların bu tehlikeli eleştirileri bertaraf edebilmesi bu etiketten kurtulmasına bağlıdır. Bunu yapabilmek için Müslümanların, söz ve fiillerinde açık ve net olmaları gerekmektedir. Ancak bu şekilde, şiddet taraftarı olmadıklarını ispat edecek ve dinin temeli olan tebliğ görevini hakkıyla yerine getirebileceklerdir.

Şiddet suçlaması ile karşı karşıya kalan İslami yapılanmalar üç gruba ayrılabilir. Birincisi, gerçekten şiddet taraftarı olanlardır. Bu düşüncede olanlar şiddet eylemlerinde hiçbir mahsur görmeyen, hatta bunları zaruri görenlerdir. Bunlar, başta terör olmak üzere her türlü suçlamaya müsait olup, mukallit Müslümanlardan destek görürler ve neticede çok olumsuz sonuçların doğmasına sebep olurlar.

İkincisi, şiddet taraftarı olmamakla birlikte, suçlanmaya müsait olanlardır. Yazara göre bu düşüncede olanlar, şiddet taraftarı olmayan, şiddete başvurmayı uygun görmeyen kişilerdir. Ancak bu kişiler, barışçı üsluptan yana, şiddetten uzak bir tebliğ anlayışına sahip olduklarını ortaya koyacak cesarete sahip değildirler. (Said, 2013b: 57). Bu kişiler şiddet eylemlerine yanaşmasalar da, kendilerini suçlanmadan uzak tutacak sağlıklı atmosferi oluşturamazlar. Şiddet suçlaması ile karşı karşıya kalındığında, tevazu sahibi olmak, samimi olmak yetmeyebilir. Ortamın tuzaklardan ayıklanmasının zaruri olduğunu idrak edemeyen, iyi niyet sahibi bu insanların itham edilmeleri çok kolay olmaktadır. Tuzağa düştükleri an telafisi olmayan zararlarla karşı karşıya kalabileceklerdir.

Üçüncü grup, şiddet taraftarı olmayan ve suçlanma ihtimali bulunmayan birey ve yapılarıdır. Yazara göre bu düşüncedeki kişiler şiddet taraftarı olmadıkları gibi, saflığı ve kapalılığı kabullenmemektedirler. Bunlar toplumsal gelişmeleri yakından takip edip strateji geliştirdiğinden bunlara suçlama yöneltmek kolay değildir. İlk Müslümanlar bu metodu uygulamışlar ve onları suçlayanlar, onların tebliğden başka suçlarını bulamamışlardır (Said, 2013b: 58).

Yukarıdaki üç kategorinin dışında kalan birey ve yapıların da bulunabileceğini dile getiren yazar, bunların bir suçlamaya maruz kalabileceklerini düşünmemektedir. Aktif olmadıkları için bertaraf edilme ihtiyacı oluşmayacaktır (Said, 2013b:69).

SONUÇ

Cevdet Said, İslam dünyasının sosyal problemlerini ve toplumsal değişimin önündeki engelleri tahlil etmekte, bazı çözüm önerileri sunmaktadır. Said'e göre İslam toplumlarının sorunlarının objektif bir şekilde ele alınıp bilimsel yöntemlerle incelenmemesi önemli bir sorundur. Sosyal değişimi gerçekleştirecek teknik şartların oluşturulamaması da bununla ilgilidir.

İslam dünyasında toplumsal değişimin nasıl gerçekleştirileceği, Said'in söz konusu ettiği önemli problemlerden biridir. Ona göre toplumsal değişimin gerçekleşmesi nefste olanın değişmesine bağlıdır. Nefs, Said'e göre toplumsal çevrede biçimlenen bir olgu olduğundan, nefste olanın değişimi toplumsal yapıda gerçekleşecek değişimle etkileşimli bir şekilde gerçekleşecektir. Dolayısıyla Said, nefsi toplumla etkileşimli bir bireysel gerçeklik olarak görmektedir. Nefste olan değişebilirse toplumsal yapı da dini önceliklere uygun olarak dönüştürülebilir. Ancak İslam toplumlarının sosyal değişimi gerçekleştirebilmesi için gereken en önemli unsur özgüven probleminin aşılmasıdır. Öncelikle bunun gerçekleşebileceğine inanmak gerekmektedir. Said, çalışmalarında bunun gerçekleştirilebilmesinin imkânını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Cevdet Said düşüncesinde şiddet problemi önemli bir toplumsal sorun olarak ele alınmaktadır. Buna göre Said, toplumsal şiddet olgusunu temel İslami kaynaklardan hareketle tahlil etmektedir. Örneğin melekler, insanın özünde şiddete meyleden bir varlık olduğunu ifade etmektedir. Ancak insan bu özelliği aşabilecek potansiyele sahip bir varlıktır. Bunun için takip edilecek toplumsal hareket yöntemi Peygamber yoludur, şiddete yönelmeyen Habil'in mezhebidir. Toplumsal hareketlerin şiddete yönelmesinin en önemli sebeplerinden biri Said'e göre entelektüel düzeysizliktir. Topluma sunacak fikri olmayan toplumsal hareketler şiddete yönelirler. Hâlbuki Peygamberler şiddete yönelmeyen ikna metodunu kullanmışlar, sonuçta da Allah'ın yardımına hak kazanmışlardır.

İslam dünyasındaki toplumsal hareketler şiddetle ilişkisi bakımından; şiddet taraftarları, şiddete yönelmemekle birlikte şiddetle suçlanan hareketler ve şiddetle suçlanamayacak bir yöntem takip eden sosyal yapılar olarak tasnif edilebilir. Şiddete yönelen dinî yapılar, Hz. Peygamberin metodunu yeterince özümseyememiş yapılarıdır. Bu görüşlerinden hareketle, Said'in din-şiddet

ilişkisi konusundaki tasniflerinin Ortadoğu'daki sosyal hareketleri göz önünde bulundurularak oluşturulduğu ifade edilebilir.

Said'e göre, İslam dünyasında şiddete yönelmeyen hareketlerin ortaya çıkması, "apaçık tebliğ" yöntemini uygulamalarıyla mümkündür. Bu yöntemi benimsemediği sürece İslam dünyasında şiddetin olumsuz etkileri daima hissedilecektir. "Apaçık tebliğ" yöntemini benimsemiş, şiddete yönelmeyen bir toplumsal hareket sonunda mutlaka başarılı olacaktır.

İslam dünyasının aktüel-sosyal problemleriyle ilgilenen Said'in bazı açıklama ve önerilerinin yeterince açıklığa kavuşturulmadığı ifade edilebilir. Örneğin nefste olanın değişmesi ile toplumsal değişimin nasıl gerçekleştirileceği yeterince açık bir şekilde ortaya konmamaktadır. Said'in şiddetin kaynağı konusunda içe dönük açıklamaları belirli ölçüde objektif olarak değerlendirilebilir. Ancak şiddetin dış kaynaklarına yeterince dikkat çekmemesi olgunun çok yönlü olarak ortaya konulamaması sonucunu doğurmaktadır.

Sonuç olarak Cevdet Said, İslam dünyasının sosyal problemleriyle düşünsel olarak ilgilenen bir aydındır. Sosyal değişim ve şiddet konusundaki fikirleri entelektüel ilgiyi hak etmektedir. Ancak bazı konularda görüşlerinin gerekli bütünselliği yakalayamadığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Arendt, H. (2006) *Şiddet Üzerine* (Çev. Bülent Peker) (3.bas.) İstanbul: İletişim Yay.
- Aslantürk. Z ve Amman M.T.(1999) *Sosyoloji*. İstanbul: İFAV Yay.
- Atalar, M. K. (2012).*Çağa Tanıklık Eden Bir 'Fikir Mücahidi(Malik Bin Nebi)*. Umran Dergisi, (21), ss. 75-82.
- Baykal, S. (1981) *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, :İstanbul: İ. Ü. E. F. Yay.
- Baykan E. (2004) *Günümüzde Dinsel Şiddetin Nedenleri*. YYÜSBE Dergisi,(7), ss. 212-222.
- Bodur, H.E. (1994) *Eski Sovyetler Birliğindeki Türk Cumhuriyetlerinde Milli Kimliğin Korunmasında Dinin Rolü''*, A.Ü.T.A.E.Dergisi,(1), ss. 167-177.
- Capps, W.H. (2005) *Din Toplum ve Kültür* (Çev. Ali Coşkun), İstanbul: İz Yay.
- Changeux, J-P ve Paul Ricoeur (2009) *Neden Nasıl Düşünürüz* (Çev. İsmet Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Crollius, R. (1998) İnkültürasyon (Çev. A. İ. Güngör) *Dini Araştırmalar*,(1), ss. 93-106.
- Doğan, İ. (2014). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorular* (13. bs.) Ankara: Pegem Akademi
- Dönmezer, S. (1990) *Sosyoloji*, (10.bas), İstanbul: Beta Yay.
- El-İsfahani R.(2016) *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü* (Çev. Yusuf Türker), (4.bas), İstanbul: Pınar Yayınları.
- Game A. ve Metcalfe A. (1999) *Tutku Sosyolojisi*.(Çev. Osman Akınhay) İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Guenon, R. (1992) *Maddi İktidar Ruhani Otorite*,(Çev. Birsal Uzma) İstanbul: Ağaç Yay.
- Günay, Ü. (2000) *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yay.
-(2001) *Toplumsal Değişim ve İslamiyet*. Ç.Ü.İ F. Dergisi, 1(2), ss. 1-39.
-(2005) *Küresel Bir Sorun Olarak Şiddet ve Din. Küresel Bir Sorun Olarak Şiddet Ve Din Sempozyumu*, KSÜ İlahiyat Fak. Yay. Bilimsel Top. 3(3), ss. 97-111.
- Gündüz, Ş. (2005) *Dinsel Şiddet*. İstanbul: Etüt Yay.
- İ. Haldun, . (2011) *Mukaddime* (Çev. Süleyman Uludağ) İstanbul: Dergâh Yay.

- Karlsson, I. (2005) *Din, Terör ve Hoşgörü* (Çev. Turhan Kayaoğlu) İstanbul: Homer Kitabevi.
- Kocabay, Y. (2008) *Grand Dictionnaire, Turce-Français(Türkçe-Fransızca Sözlük)* (3.bs.) Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Sami Ş. (2004) *Kamus-i Turk-i*, (Çev. Ömer Faruk Akün) İstanbul: Kapı yayınları.
- Mensching, G. (1994) *Dini Sosyoloji*, (Çev. Mehmet Aydın), Konya: Tekin Kitapevi.
- Said, C. (2006a) *Adem'in Oğlu Habil Gibi Ol* (4. Bas.) İstanbul: Pınar Yay.
-(2006b) *Makaleler* (1. Bas.)İstanbul: Pınar Yay.
-(2011) *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları* (6 Bas.) İstanbul: Pınar Yay.
-(2013b) *Adem Oğlunun İlk Mezhebi* (4. Bas.) İstanbul: Pınar Yay.
- Sezen, Y. (2004) *İslam'ın Sosyolojik Yorumu*. İstanbul: İz Yay.
- Sokorin, P.A. (1994) *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*(Çev. M. Raşit Öymen) Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Taslaman, C. (2007) *Terörün ve Cihadın Retoriği*(Felsefi ve Teolojik Bir Değerlendirme) İstanbul: İstanbul Yay.
- Ünsal, A. (1996) *Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi*. Cogito, (6-7), ss. 29-36.
- Wach, J. (1995) *Din Sosyolojisi*(Çev. Ünver Günay) İstanbul: İFAV Yay.